

ПИСМА И БЕЛЕЖКИ НА ЕДИН ОПЪЛЧЕНЕЦ

Илиана Илиева

Целта на настоящата публикация е да направи достойние три писма от опълченеца Васил п. Стефанов писани до родителите му по време на Руско – турската война 1877 – 1877 г. и приписки от същото лице, направени по страниците на албум, посветен на Българското опълчение.

Тези материали са постъпили във фонда на филиала на Националния исторически музей – “България и славянският свят” през 1957г. чрез откупка и са заведени съответно под № 1400 и № 1395. Документите се публикуват за първи път, подредени са по хронология, датировката е дадена по стар стил. Буквописът не е осъвременен, запазени са пунктоацията, стиловите и езиковите особености на автора. Поради лошото състояние на хартията, на местата, където писмата не могат да бъдат разчетени са поставени прави скоби с многоточие в тях.

Първото писмо е ръкописно, написано с молив. На много места текстът е заличен от протриването на хартията, а в местата на сгъване е разкъсано на четири дълги и тесни ленти. На една от тях е изписано: Да се подаде на Попъ Стефана попъ Димитровъ въ Трояна безъ забава отъ Болгар. ополчение.

Габрово 1877 ноемврия 7 День

Милими родители днес като ида да ва поздравя и давися явя като съм живо и здраво и молимъ бога за ваши здрави и много ви са моля да ми испроводити рака-

вици калугерски съ пръсти [... 2 реда не се разчитат]

Татю задолжявамта да ми пратиш 2: лири та да зная и азика чи си ма [...] на другити момчета бащите имъ ката ниделя имъ провождатъ по 100 по 50 гроша вия на мени само 10 гр: и то ази доход та си ги зехъ. апакъ ти татю свидидъ ти замени ала ни пращашъ по 10 рубли та да та зная чи имамъ баща казъка

И да знаишъ чи криво малкоми остана чи сада 10 гр. ми дади защото гледамъ другити хора като принасящъ на синовети си пари за харчъ. пращайти пари защото ни са знаи ще остане живъ.

И мама да ма опрости защото богъ знаи дали ща остана живъ чми самъ викаль мамо Ида Поздр. комшиити сичкити [... 9 реда не се разчитат]

Да ни вързоватъ кусоръ на писмото защото на пъть отидохми и тамъ съмъ го писалъ на ракавици съ пръсти [... 5 реда не се разчитат]

Збогом баща и маика и родніни и винаги даса молити на св. богородица за мени да ма избави щъ [...] в бъ. ополчение 3др. 4 рота збогом

Второто писмо е написано с лилаво мастило върху два съединени, пожълтели, оръфани по крайщата и прокъсани по местата на сгъване листа. . Адресът е изписан върху последната празна страница: За Попъ Стефана въ Горни Осъмя

Милими родители въ Троянъ
Днесъ като ида да вися явя какво съмъ живо и здраво и молимъ бога заваши

здравіа дави дава богъ да знаишь татю чи са благодаринъ за дето ти сам писалъ [...] изпълнилъ пари колкото ми бяха нужни зехъ онези. Онези ти испращамъ по мама. Мама от жалъ е тръгнала да ма търси и намерима благодарі зарать мама чи доде дама види защото нея испращамъ а ние заминувами занпаденіе на турците и молатиса за вся росія и българія и наи много за мені да са моліти на св. Богородица и друго татю дани са каріте за меніи но да са молите на бога да са избавиме отъ враговети майктами да ни мъмришь зарать меніи ази искахъ отидохъ въ войска и прочие, и командирити са зарадоваха за армаганатъ и казахми имъ зарать паріе детова карать кажимли ние възможно отъ плить клечка дазематъ а на отъ теби пари и друго. Ази стоя и дане и ноця та чакамъ смъртаси а те въ домовити си стюятъ и пари искати ни давашъ.

Да поздравішь отъ меніи и отъ мицовъ въ къщи малко и голямо и сестриі баба и сріна добра и св. почу и [... 7 реда не се разчитат]

Книга давми намама армаганъ праштамъ захаръ и чаи за теби.

Презъ Балканатъ за колида даса надявати чи щі додимя съ вашия мицовъ ако бѣдимъ живи и здрави и збогом.

Поздравявата [...] поздраватъ сичкити командиріи и дваматами ни вързоваити кусоръ за писмото ние ги бързахъ и тъ целувамъ свищенската дисница

1877 Ноемвріа 19 деня

Зилено дърво 3: др. 4: рота

Болгарско ополчение Вашъ едино едино отробнии синъ Василь Попъ Стефановъ

За Попъ Стефанъ въ Черни Осъмъ

Най-добре се разчита третото писмо, написано върху четири пожълтели листа с черно мастило.

1877 ноемвріа 29 ден.

Милими родители днесъ като ида дава поздравя ида вися явя какво съмъ живо и здраво и молимъ бога заваши здравіе до днесъ сми са благодарили на бога за плевенатъ чи са е зель съ радостъ и пътъ са отваря на сичкити воиски руски и български ополченци за презъ балканатъ за цари градъ. Татю да мини вързоватъ кусоръ чисамти писалъ въ първото писмо за пари и мама донеси колкото искахъ а азъ нисамъ зель сичкити защото нибяха ми потребни сичкити иза напретъ госпотъ знаи какво ще дочаками на животатъ си днесъ за днесъ са надявами за настопление занпретъ и ниса кахърити татю за мени чи нища даси дода одома за колида ако ниходим на претъ ща да сидода да ва видя и мицовъ ще доди съ менъ. Минко Ивановъ одель вокиовъ и додеси да са видимъ защото ми беши много мъчно за него а сига като му даватъ оставка мене мие жялко за минка чи щі сидоди ама от друга страна на менъ е весело чи сичкити ма познаватъ и нима рогдаят като другити момчета мицов ни можи безъ мени и азъ безъ него и с филфебилатъ съмъ тѣй добре до днес а от сеги богъ да помага.

Татю молимтиса да ни мъмришь моите мили сестрички имоита маичица заряди мени и баба дая пригледовашъ за сичко да сани кахъритъ за чичя. чичо нема ако бѣди живъ ще си доди. за колида татю да са ни жялити ако си нидода ние сми сига като над море на кадето повеи вятаратъ тамъ ща да и загинимъ за вяра християнска иза отечество. можи и ази да загина или да ма ранягъ ама да са ни жялити за менъ но на св. богородица да са молити да ма опази са да живя да ма нулавятъ турците защото е лоши по и отъ смърта татю да поздравішь мама баба стрина юва марика димка ристинка и тодорка стефана и райка чи мие мило много за тяхъ и за дяконъ Кирилъ мие мило ала какво да сторя тѣи ща са тегли до десъ омре. Леля Добра

и св. почу Стефана и въ къщи колкото са свидено мие и за тяхъ [...]

Татю да поздравишъ Дя Х Василя и вуича Димитра вуича Пенча [...]

Друго татю като нема какво да ви пишыя толкова саде да ви пишыя да са ни кахърити за мени каквото даде госпотъ ще да го притърпимъ и да ние добре на сарцето ви ще да са мѣчити безъ мени азика стоя въ войната за чесъ и за да придобия дето съмъ харчилъ отъ малаку ако загина даса ни кахърити чи саде ази нисамъ ами какви честни хора загиноватъ въ деиствиетя па пакъ ги прискачями [...] и гърмимъ и когото обиятъ вечнаяма память в царство небесно отива. Татю да са помоловашъ и замени на св. богородица да ма запазя от враговети

Поздравлявата василя и сички и мои вернии приятели съмъ отъ мен поп василя да го поздравишъ и дяконя Кирила татю цалувамъ ти десницата и са прошчавамъ съ вази сбгом.

Вашъ единоотробни и милъ син Василя П. Стефанова въ бо=ско опол. 3:др. 3: рота. Процаваите и кусоръ ни вързоваити. деню си доде бигалъ лие

Да поздравити Ва Димитровъ и бащата и павля нидалков нидалка коля димитров

Дяконъ Кирила процаваи и да поздравишъ стефана Х макарюв и Дяк да видя Х авксантия и Поп митрофан Дя да наили отъ Минка Ивановъ [...] поп Серафима Пеня Хр. Ковачовчито

За Ивана Наиденов въ колида да занисети писмото да го прочита заратъ минковчи щима оставката да му [...]на зилено дърво да го види защото щима си доди совсемъ получа оставка зарати ракатамо чи нема един [...]татю да дадешъ да прочита минковъ баща книгата та даса ни [...] тоища си доди безъ друго да мо обадишъ негов синъ Минко Иванов въ 4: дружина

На първата страница в дясно на листа вертикално е изписано: на зилено дърво стоими ощи

Публикуваните тук писма, са написани на разговорен език, с характерните особености на местния диалект, с неспазване на пунктоацията, на места слято писане на предлозите и местоименията, с буквените знаци *і* и *ъ* в края на думите. Те не принадлежат към групата на документите – първоизточници за историческите събития, но това не намалява тяхното значение и емоционално въздействие. Напротив, те са от тези по-малко известни и по-рядко срещани документи, които рисуват преживявания в момента на събитието.

Написани са в периода 7 – 29 ноември 1877г, когато 3-та опълченска дружина в която служел Васил п. Стефанов се намирала на позиция при с. Зелено дърво, Габровско. След боевете на Шипка Българското опълчение било изпратено в резерв на Южния отряд, където попълнило част от загубите си., превъоръжило се и се подготвило за участие в окончателното разбиване на турската армия¹. По това време в дружините се провеждали взводни и ротни учения, ако есенното и зимно време позволявали. Излъчвали се отряди за стражева охрана на позициите. Изучавали се военните устава, имената на царстващата фамилия и началстващите лица.²

Временното затишие се е отразило и на тонът на писмата, не се споменава почти нищо за военното положение., но се усеща напрежение от неизвестното бъдеще. Настроенията непрекъснато се сменят – лек укор към бащата, нежни грижи за близките, опасения за раняване и смърт. Структурирани са почти по един и същи начин, обръщението е и към двамата родители, но в текста се разговаря с главата на семейството, с бащата. От него се искат и пари и грижи за майката, сестричките, бабата. Близките се умоляват да не се ка-

хърят и да не “вързоватъ кусоръ”, но да се молят на Св. Богородица за своя син, за “вся росія и болгарія” и “да са избавиме от враговети”. С особени чувства е изпълнено третото писмо, написано ден след превземането на Плевен “чи са е зель съ радостъ и пъть се отваря на сичкити воиски руски и български ополченци за презъ балканатъ за цари градъ”. Но веднага следва “тамъ ща да и загинимъ за вяра християнска иза отечество”. И отново напомня да се молят на Богородица да не го заловят турците, “защото е лошо по и отъ смърта” Писмата са изпълнени с поздравии до най-близките, роднините, комшиите и завършват отново с почит и уважение към двамата родители от “вашъ единоотробнии и милъ син.

Във втората част на публикацията се спираме на бележки, направени от Васил п. Стефанов на страниците на албум “Спомень отъ Освободителната Руско – турска война 1877 – 1878 год.”. Той е издаден от Централното поборническо – опълченско дружество “Шипка” в София през 1928 г. във връзка с 50 – та годишнина от Освобождението и е посветен на Българското опълчение. Съдържа 79 страници голям формат с репродукции на снимки, тонирани в червено – кафяво. В първата част са поместени фотоси на видни руски дейци, свързани с войната. Основната част на албума е отделена на командирите и опълченците от 1-ва, 2-ра, 3-та, 4-та, 5-та, 6-та, 9-та, и 10-та опълченска дружина. В края са поместени ликовете на поборници за българската свобода и членовете на Настоятелството на Централното поборническо – опълченско дружество “Шипка”.

На титулната страница, в горната част, има ръкописен текст: “Принадлежи на Василь П. Стефановъ опълченец отъ 3та Дружина 4та рота”. На първата страница е поместен портрет на Борис III около който е написано: “Настоящиятъ спомень отъ 1877 и 1878 год. е на Василь Попъ

Стефановъ отъ с. Орешакъ опълченец отъ трета дружина четвърта рота по време на руско турската война когато са освободи България отъ турското иго съмъ служилъ въ горната дружина при Др. Командиръ подполковникъ Калитинъ които падна съ конятъ си съ знамето обить и конят му на 19 юли ст. стилиъ 1877г. въ ожясния бои въ Стара Загора. Следъ капитана постъпи маиоръ Чилиевъ за Дрожинен командир а ротния ни беши щабъкапитанъ Стеселъ”.

На следващите страници, където са поместени портретите на Цар – Освободител Александър II, Великият княз Николай Николаевич, Граф Игнатиев, Иван Аксаков, съответно са направени следните бележки: “В Плоешъ съмъ посрещалъ Освободителя и на Зимничъ държа предъ наша знаменосна III дружина Самар. знами. Трогателна Речъ; Главно командующия негово императорско височество Николай Николаевич донеси въ гр. Плоешъ ромения самарското знаме и го придади на 3 та Дружина въ 1877 год. Мита Дрожина; Когато се освети на Шипка манастирятъ тозъ дохожда и говорихъ съ него; Тозъ са е застъпилъ за да бѣди освободена България отъ турците с Руското Военно Оръжие и Народъ”.

Личните спомени на Васил п. Стефанов продължават нататък. с бележки към съответния портрет. “Въ Стара Загора на Гурковъ пазихъ почетнии караулъ през 1877 ма следъ юли; В Плоешъ по турски Столетов ми говори, а под снимката на ген. Скобелев – Въ Шеинову отъ 3 Дрож. носихъ му писмо дадохъ го на адютанта му Куропаткин”.

На страницата с шаба на опълчение то за подп. Ринкевич кратко е отбелязано: “съ генералатъ одеси”, а за граф Келер – “на тогосъ брадата му е половина бяла половина черна лично го познавам в опълчението беши. Обить е въ руско японската война билъ е тогас генерал”.

Интересно е описанието под снимката на Самарското знаме: “Отъ едната страна на знамето е света Богородица а на другата св. св. Кирилъ и Митоди, единъ черногорицъ Николай Балаевичъ беше му там хранителъ въ романия на похода щещи да ма върни в [...] за това падна въ Ст. Загора обитъ до знамето. Човек едъръ беши Спомените за Самарското знаме продължават под репродукция на картина за Старозагорския бой: Тук Дружиният Калитинъ съ знамето въ ръка заядно съ конякъ си падна обитъ и каза последно братци знамето спасети “.

Изпълнени с дълбоко чувство са ределите под картина за Шипченските сражения: “Громко крачи нашъ генералъ нашъ генералъ Столетовъ, ходимъ братя ниса боити помощъ вече пристига “.

Следващите приписки са спомени от зимното преминаване на Балкана и боевете при Шейново: “На габровския балканъ имаши местнось ветро поле отъ тамъ на татакъ къмъ тракия дето минахми на конети имъ вързуватъ краката и са спущатъ като трупови изъ пропаста изъ[...] до доло, снеговети затрупали хълмовити; Въ Шейновскиятъ турски лагеръ имаши 80 осемдесетъ фурни землянкити на турците беха много дълги по 1000 човека въ землянка отъ 1000 кола и повече имаши отъ разнити села припаси имаши големи складови “.

Под портретите на бригадните командири на 1 – ва опълченска дружина подп. Вяземски и подп. Толстой е отбелязано: “На 16 януари 1878 год. Отъ котелъ за тичя го раниха II път въ ръката и са счупи,

доде от росія негова леля та го взема от котелъ и на всички ни дадоха испротатакъ; 1878 на 18 юлий въ стара загора му обиха турците конякъ. въ седлото на конякъ 800 рубли имало каза пояс денги за вас седло за мени но турцити са възползова “.

Последните бележки са отново за подп. Калитин, направени на страницата, посветена на 3 – та дружина: “В Ст. Загора съ конякъ заядно го обиха, каза братци знамето спасати, кавказиц е “, а на следващата, под портрета на опълченеца Стефан п. Попов, роден в с. Твърдица, Бесарабия е отбелязано – “1878 въ Пловдивъ тозъ ми прави оволнит билет ”. Под собствената си снимка, на стр. 36 Васил п. Стефанов не е намерил за нужно да остави спомен. Заснет е в анфас, до кръста, с калпак и шинел, с ордени и медали на гърдите.

В изследването на Р. Руменин за личния състав на българското опълчение под № 8636 е отбелязано: Стефанов п. Васил от с. Орешак, редник 3 дружина, 4 рота, постъпил на 7. 5. 1877г., убит на 20. 7. 1877г., уволнен на 28. 6. 1878г.³.

От приведените дотук данни, съдържащи се в писмата и приписките не можем да се съгласим с твърдението, че Васил п. Стефанов е бил убит. Допускаме, че в посоченото по-горе изследване е направена техническа грешка, която настоящата публикация коригира.

Писмата и албумът с направените в него приписки участваха в изложба, посветена на 125 – годишнината от Освобождението на България, след професионалната намеса на реставраторите на НИМ.

БЕЛЕЖКИ

1. Вълков, Г. Българското опълчение, С, 1983г., стр. 222
2. Абаджиев, Г. Спомени от Освободителната война в 1877 – 1878г., С, 1925г., стр. 22
3. Руменин, Р. Българското опълчение 1877 – 1878. Личен състав., С, 1978г., стр. 466

LETTERS AND NOTES OF ONE BULGARIAN VOLUNTEER

Iliana Ilieva

(Summary)

The first part of the publication contains of 3 letters from the Bulgarian volunteer Stefan Vassilev to his parents, written in November 1877, when his 3rd battalion had come into position by the village Zeleno Darvo, Gabrovo region. This was the time when the Bulgarian volunteer forces manned and rearmed after the fight at the peak Shipka, and prepared for the last, decisive stage of the Russian-Turkish war.

In the second part there are notes from the same person made at the pages of an album, devoted to the Bulgarian volunteer force, printed in 1928 in connection with the 50th anniversary of the Bulgarian Liberation.

The letters and the correspondence are published for the first time; they bear a huge emotionality and make a great material for permanent and temporary displays.